

Myśliński, Jerzy

Prasa polska okresu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego 23 VII-31 XII 1944 r. : przegląd informacyjno-bibliograficzny

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 3/1, 285-297

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY MYSLIŃSKI

PRASA POLSKA OKRESU POLSKIEGO KOMITETU WYZWOLENIA NARODOWEGO 23 VII — 31 XII 1944 R.

PRZEGLĄD INFORMACYJNO-BIBLIOGRAFICZNY

Przynajmniej dwa zasadnicze momenty trzeba mieć na uwadze, gdy mowa o prasie okresu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, a to, po pierwsze, że powstała ona w warunkach wojny toczącej się na terenie części ziem polskich pomiędzy Armią Radziecką wraz z Wojskiem Polskim z jednej strony i wojskami hitlerowskich Niemiec z drugiej, a więc niemal w warunkach frontowych, oraz po drugie, że prasa ta różniła się w zasadniczy sposób od prasy sprzed 1939 r. przede wszystkim z uwagi na swą treść, wyrażającą nowe idee, zapoczątkowane historycznym Manifestem PKWN.

Na terenie wyzwolonej w 1944 r., głównie w okresie od połowy lipca do połowy września, części ziem polskich, obejmujących dzisiejsze województwa: lubelskie, białostockie, rzeszowskie, część warszawskiego oraz niewielki skrawek województwa kieleckiego (przyczółek sandomierski), kształtowały się organa władzy ludowej podporządkowane PKWN. W tym też okresie powstało także wiele organów prasowych¹ wydawanych zarówno w tymczasowej stolicy — Lublinie, jak też w miastach wojewódzkich i powiatowych. Do tego doliczyć trzeba także niektóre czasopisma wojskowe, stanowiące kontynuację pism wydawanych w jednostkach Wojska Polskiego na terytorium ZSRR.

Pierwszym dziennikiem wydanym na terenach wyzwolonych był niewątpliwie oficjalny organ PKWN — „Rzeczpospolita“, przy czym początki tej gazety były bardzo skromne i na pewno nie docierała ona do

¹ Ogólnie o początkach prasy Polski Ludowej pisał M. Zawadzka, *Prasa Polski Ludowej*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1961, nr 1—2, s. 60—68, oraz tenże, *16 lat prasy polskiej. Niektóre fakty i liczby z okresu 1944—1960*, „Prasa Polska”, 1961, nr 6, s. 8—11.

wszystkich miejscowości na obszarach wyzwolonych. Wobec głodu rzetelnych informacji zaczęły powstawać organy lokalne², wydawane najczęściej przez Wojewódzkie lub Powiatowe Wydziały czy Urzędy Informacji i Propagandy, a mające na celu, poza omawianiem spraw lokalnych, informowanie o wydarzeniach ze świata. Źródłem tych informacji był najczęściej własny nasłuch radiowy. W okresie późniejszym, wobec rozwoju prasy centralnej, pisma te jako nie nadążające za biegiem wydarzeń i nie mające na dłuższą metę dostatecznej bazy materialno-technicznej — stopniowo zanikały.

Wraz z rozwojem organizacyjnym partii i stronnictw politycznych rozwijała się prasa tych partii i stronnictw. Powstawały także organy politycznych organizacji młodzieżowych: Związku Walki Młodych, OM TUR i Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”. Spośród prasy partyjnej najżywiej rozwijała się prasa Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej³.

Prasa wojskowa spełniała w owym okresie pewną rolę informującą wobec ludności cywilnej, przy czym należy tu wziąć pod uwagę także prasę wydawaną przez Armię Radziecką. Nie dysponujemy dotąd żadnym zestawieniem prasy wydawanej przez Armię Radziecką, jednakże na podstawie zachowanych w bibliotekach egzemplarzy wymienić można przynajmniej dwa tytuły dłużej istniejących gazet. Były to: „Nowe Życie. Gazeta frontowa dla ludności Polski“, wydawana od 22 VIII 1944 r. do 26 IX 1945 r. pod redakcją A. Lebediewa, oraz „Wolność. Gazeta frontowa dla ludności Polski“, wydawana od 1944 r. pod redakcją Edwarda Radeckiego. Ta ostatnia przetrwała zresztą szereg lat, wydawana w Legnicy jako dziennik.

Skupienie się w wyzwolonym Lublinie poważnego grona ludzi kultury i nauki stworzyło możliwość założenia szeregu pism kulturalnych, wśród których na pierwszym miejscu wymienić trzeba „Odrodzenie“, tygodnik powstały z inicjatywy powołanej do życia formalnie 15 X 1944 r. Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik“.

Baza materialno-techniczna rodzącej się prasy⁴ była wówczas bardzo skromna. Prasę tę drukowano w niewielkich nakładach, w małych drukarniach prowincjonalnych, czasem w drukarniach polowych — wojsko-

² Por. A. Leszczyński, *Prasa powiatowa w Polsce (1944—1958)*, „Biuletyn Naukowy Wydziału Dziennikarskiego UW”, Warszawa 1961, nr 1, s. 39—67. Artykuł zawiera bardzo mało materiału dotyczącego 1944 r.

³ Niektóre fakty i daty z historii prasy partyjnej tego okresu por. PPR. *Kronika I 1942—V 1945*, Warszawa 1962.

⁴ M. Kafel, *Baza techniczna produkcji czasopiśmienniczej i książkowej w okresie dziesięciolecia 1944—1954*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Warszawskiego. Pracoznawstwo”, Warszawa 1956, nr 1, s. 75—95.

wych. Papier, którego poważny brak odczuwano, pochodził właściwie wyłącznie z zasobów niemieckich. Zdarzały się częste przypadki drukowania gazet na papierze np. pakunkowym lub innym, nie wyłączając kolorowego.

Nie było także mowy o jakiejś ściślejszej organizacji kolportażu, którą przejął potem „Czytelnik”⁵. W pierwszych miesiącach posługiwano się przygodnymi kolporterami lub po prostu ulicznymi sprzedawcami, a nawet w pierwszych dniach po wyzwoleniu gazety sprzedawali sami członkowie redakcji.

Gdy chodzi o organizację prasy w omawianym okresie, a także ogólny nad nią nadzór, sprawa została uregulowana prawnie dopiero dekretem PKWN z dnia 7 IX 1944 r. o zakresie działania i organizacji Resortu Informacji i Propagandy, gdzie wyjaśniono, iż do kompetencji tego resortu m. in. „należą sprawy prasy codziennej i periodycznej, sprawy agencji prasowych informacyjnych, telegraficznych...” Nieco inaczej miała się sprawa z prasą wojskową. W wojsku pieczę nad prasą sprawowały wydziały lub zarządy polityczno-wychowawcze poszczególnych jednostek i armii.

Powstająca wówczas prasa cierpiała na bardzo poważny niedobór kadr dziennikarskich, stąd bardzo częste przypadki zasilania przez jednego dziennikarza kilku czasopism równocześnie. Poważną rolę w organizacji nowej prasy odegrały kadry dziennikarskie, które przybyły z terenów ZSRR w polskich formacjach wojskowych. Poza tym przy nielicznych fachowych redaktorach wojskowych wykształcili się nowe kadry dziennikarskie. Dużą rolę w powstawaniu i zasilaniu w materiał nowej prasy odegrali korespondenci wojenni.

W omawianym okresie wydawano przynajmniej 56 tytułów gazet i czasopism⁶, przy czym częstotliwość wydawanych tytułów kształtowała się następująco:

⁵ Por. M. Z a w a d k a, *Z historii niektórych powojennych wydawnictw prasowych*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1962, nr 1—2, s. 62—79, a także A. R a p a c k i, *W walce o odbudowę i przebudowę kultury polskiej*, „Rzeczpospolita” z 23 X 1949, nr 293, oraz t e n ż e, *Trzyściecie „Czytelnika”. Jak powstała nowa prasa w Polsce*, „Rzeczpospolita” z 15 X 1947, nr 284.

⁶ Przegląd prasy z 1944 r. został opracowany na podstawie istniejących zestawień bibliograficznych wymienionych niżej oraz autopsji, przy czym uwzględniono przede wszystkim zbiory Biblioteki Narodowej, Zakładu Historii Partii przy KC PZPR, Centralnego Archiwum Wojskowego oraz niektórych bibliotek terenowych. Jak dotąd nie udało się dotrzeć do oryginałów 5 tytułów.

Materiały do bibliografii dziennikarstwa i prasy w Polsce w latach 1944—1954. Wybór. Pod redakcją Jana Halperna. Warszawa 1957. Rec. tegoż Stefania Skwirowska, „Kwartalnik Prasoznawczy”, 1958, nr 1—2, s. 169—172; *Przewodnik Bibliograficzny. Urzędowy Wykaz Druków Wydanych w Polskiej Rzeczypospolitej*

dzienniki	—	10
tygodniki	—	13
dwutygodniki	—	6
miesięczniki	—	2
nieregularne	—	25
		<hr/>
Razem		56

Większość spośród 10 dzienników stanowiły wydawnictwa regionalne. W grupie pism nieregularnych największy procent stanowiły czasopisma wojskowe, wydawane w warunkach polowych w miejscach stacjonowania poszczególnych jednostek. Do grupy tej trzeba zaliczyć także szereg gazetek regionalnych.

Prasa omawianego okresu wydawana była w dwunastu miejscowościach, jeśli nie liczyć gazet wojskowych, które z reguły nie wyszczególniały miejsca wydawania na winietach. Były to następujące miejscowości (w nawiasach dla orientacji podano daty wyzwolenia tych miast):

Białystok (27.VII)	—	2	Sandomierz (18.VIII)	—	2
Chełm (22.VII)	—	2 ⁷	Sanok (3.VIII)	—	1
Lublin (24.VII)	—	24	Siedlce (31.VII)	—	2
Otwock (30.VII)	—	1	Tomaszów Lubelski (22.VII)	—	1
Przemyśl (28.VII)	—	1	Brak miejsca wydania	—	11
Rytwiany (18.VIII)	—	1	Warszawa—Praga (14.IX)	—	4
Rzeszów (2.VIII)	—	5			

W poszczególnych miesiącach 1944 r. powstały następujące ilości tytułów:

przed 22 lipca 1944 r.	—	3 (na terytorium ZSRR — wojskowe)
w lipcu	—	1
w sierpniu	—	8
we wrześniu	—	10
w październiku	—	13
w listopadzie	—	9
w grudniu	—	8
od lipca do grudnia	—	4
		<hr/>
Razem		56

Ludowej 1944—1947, Warszawa 1955; *Spis czasopism wychodzących w Polsce w latach 1944—1945*, Warszawa 1946, Wydział Prasowy Ministerstwa Informacji i Propagandy; rec. tegoż, ao „Przegląd Księgarski”, 1947, nr 1—2, s. 35—36, oraz A. Bara, „Przegląd Bibliograficzny”, 1947, nr 1—2, s. 24—30, a także „Książka i Kultura”, 1946, nr 10, s. 15; A. Stanisławska, „Przegląd Bibliograficzny”, 1947, s. 203—204, tamże polemika A. Bara, s. 205—207; W. Dąbrowska, „Bibliotekarz”, 1946, nr 8—9, s. 196.

⁷ W tym nr 1 „Rzeczypospolitej” przeniesionej następnie do Lublina.

Oficjalnym periodykiem Krajowej Rady Narodowej był dwutygodnik „Rada Narodowa. Organ Krajowej Rady Narodowej“. Czasopismo ukazało się w Lublinie w dniu 31 XII 1944 r. pod redakcją Stefana Żółkiewskiego. Było ono kontynuacją pisma konspiracyjnego pod tym samym tytułem. Pierwszy lubelski numer „Rady Narodowej“ był numerem 14. Czasopismo przeznaczone było dla działaczy rad narodowych i zmieniło swój charakter w porównaniu z okresem okupacji, kiedy to zamieszczało przede wszystkim oficjalne dokumenty KRN. W Lublinie do 15 VI 1945 r. ukazały się cztery numery „Rady Narodowej“⁸.

Najprawdopodobniej istniało tylko jedno lokalne pismo o charakterze informacyjnym wydawane przez terenowe rady narodowe. Był to „Biuletyn Informacyjny“ Kieleckiej Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rytwianach koło Sandomierza. Jedyne zachowany numer „Biuletynu“ pochodzi z 14 września. Drukowany na jednej karcie jednostronnie, zawierał on jedynie kronikę, w której zamieszczono informacje o reformie rolnej, otwarciu szkół na terenach wyzwolonych oraz apelowano o pomoc dla ewakuowanych.

Oficjalnym organem PKWN (co zaznaczono w podtytule) był dziennik „Rzeczpospolita“. Pierwszy numer gazety ukazał się w Chełmie 23 VII 1944 r., tłoczony na jednej karcie w drukarni wojskowej, drugi natomiast w Lublinie dopiero w dniu 4 sierpnia. Redaktorem i organizatorem gazety był Jerzy Borejsza, zaś w skład kolegium redakcyjnego wchodził: Jerzy Putrament jako zastępca redaktora naczelnego, Anatol Mikułko i Edda Werfel. Początkowo wydawcą pisma był bezpośrednio PKWN, zaś od 1 października administrację przejął „Czytelnik“. „Rzeczpospolita“ była najpopularniejszym i najbardziej fachowo redagowanym pismem w Lublinie. Na jej łamach już od 4. numeru pojawiły się kreskówki, a od numeru 7. klisze siatkowe. Dziennik zamieszczał aktualne artykuły wstępne, których większość dotyczyła sprawy polskich ziem zachodnich, reportaże specjalnych wysłanników (m. in. ciekawy cykl reportaży Jerzego Putramenta o Majdanku), korespondencje wojenne, wiadomości o rozwoju życia politycznego na terenach wyzwolonych, komunikaty o przebiegu reformy rolnej, wywiady z kierownikami resortów PKWN i z wybitnymi działaczami politycznymi, doniesienia agencyjne POLPRESS-u i inne. Do najpopularniejszych autorów dziennika, poza często piszącymi samymi członkami kolegium redakcyjnego, należeli m. in. Jan Huszcza, Zofia Bystrzycka, Janina Broniewska, Józef Sigalin,

⁸ S. Żółkiewski, *Ze wspomnień pierwszego redaktora „Rady Narodowej”*, „Rada Narodowa”, 1954, nr 1, s. 4—6.

J. A. Król, Roman Werfel, Stefan Jędrychowski, Stefan Wierbłowski, Janusz Minkiewicz⁹.

Wśród innych pism partii i stronnictw politycznych na terenie Lublina pojawił się oficjalny, teoretyczny i polityczny organ Komitetu Centralnego PPR „Trybuna Wolności“, jako kontynuacja pisma konspiracyjnego pod tym samym tytułem. Pierwszy lubelski numer „Trybuny Wolności“ wychodzącej nieregularnie (kolejny 62-gi), pojawił się dnia 26 września. W r. 1944 ukazało się w Lublinie 8 numerów tego pisma, które zamieściło szereg artykułów działaczy partyjnych, o treści mającej wówczas ważne znaczenie polityczne, m. in. Władysława Gomułki, piszącego pod pseudonimem Duniaka lub Wiesława, Romana Zambrowskiego, Zenona Kliszki, Tadeusza Daniszewskiego i innych. Trzeba również dodać, że ukazywały się w Lublinie specjalne wydania „Trybuny Wolności“ przeznaczone dla ziem okupowanych.

Pierwszym dziennikiem PPR w Lublinie był „Głos Ludu“, którego pierwszy numer ukazał się 14 listopada pod redakcją Romana Werfela¹⁰. Natomiast centralny organ Polskiej Partii Socjalistycznej „Robotnik“ ujrzał światło dzienne 11 listopada. Redaktorem dziennika był Jan Dąbrowski¹¹. W Lublinie od 10 września wychodziła również „Barykada Wolności. Tygodnik polityczny PPS na terenach wyzwolonych“, który wydawała Tymczasowa Rada Naczelna PPS.

Warto także zwrócić uwagę na próbę wydawania pisma PPR w Warszawie na Pradze, podjętą 1 XI 1944 r. Pismo to pt. „Głos Warszawy“, którego egzemplarze w zbiorach publicznych nie zachowały się, wyda-

⁹ J. Borejsza, *Ludzie i klimaty. Połowiacze pereł*, „Odrodzenie”, 1947, nr 11, s. 6; J. Borejsza, *Rozmyślania na postrzyżyny. W pięciolecie „Rzeczypospolitej”*, „Rzeczpospolita” z 23 X 1949, nr 293; J. Huszcza, *Przed 10 laty w Lublinie. Dom przy ul. Radziwiłłowskiej*, „Głos Robotniczy” z 10—11 VII 1954, nr 162; tenże, *W stronę Lublina*, „Głos Pracy” z 21—22 VII 1962, nr 173; A. Kamieńska, *Pierwsze pisma Polski Ludowej*, „Rzeczpospolita”, „Odrodzenie”, „Wiś”, „Wiś”, 1949, nr 30—31, s. 2; A. Mikułko, *Pierwsza polska gazeta*, „Kamena”, 1954, nr 1—3, s. 54—55; *Pięćsetny numer*, „Rzeczpospolita” z 5 I 1946, nr 5; J. Putrament, *Pół wieku. Wojna*, Warszawa 1962; tenże, *Trzy pierwsze kroki*, „Rzeczpospolita” z 5 I 1946, nr 5; *Trzy rozmowy*, „Rzeczpospolita” z 23 X 1949, nr 292; E. Werfel, *Jutro wyjdzie gazeta...*, „Świat”, 1954, nr 30, s. 6—7; S. Ziemak, *Niezapomniane dni*, „Prasa Polska”, 1949, nr 7, s. 11—12; M. Żuławski, *Pudełko wspomnień*, „Rzeczpospolita” z 23 X 1949, nr 293.

¹⁰ I. Bychowska, *Miniony rok*, „Głos Ludu” z 14 XII 1945, nr 303; R. Werfel, *1000 numer „Głosu Ludu”*, „Głos Ludu” z 16 IX 1947, nr 255.

¹¹ J. Dąbrowski, *Dwa lata „Robotnika”*, „Robotnik” z 18 XII 1946, nr 354; tenże, *Lublin 1944*, „Robotnik” z 22 VII 1947, nr 197; tenże, *Nasza ofensywa*, „Robotnik” z 17 I 1948, nr 17; tenże, *Pierwszy numer w Lublinie*, „Robotnik” z 16 XII 1945, nr 353; G. Jaszuński, *„Robotnik” w Lublinie*, „Robotnik” z 21 VII 1946, nr 200.

wane było krótko przez Komitet Warszawski PPR. Wydawnictwa zaniechano jednak na skutek tego, że na Pradze ukazywał się już jeden dziennik, a mianowicie „Życie Warszawy“, wydawanie zaś dwóch dzienników przekraczało możliwości tej przyfrontowej części stolicy¹².

Na krótki okres czasu powołano do życia w Rzeszowie czasopismo pt. „Peperowiec. Organ Rzeszowskiego Wojew. Komitetu Polskiej Partii Robotniczej“. Pismo ukazywało się nieregularnie od 11 listopada. Zachowały się w bibliotekach centralnych trzy numery „Peperowca“. Ostatni był datowany 18 grudnia. Redagował go bliżej nie określony „Komitet Redakcyjny PPR“, pisało zaś kilku autorów, wśród których najczęściej występowały nazwiska A. Starewicza i Andrzeja Gwiazdy.

„Zielony Sztandar. Naczelny organ Stronnictwa Ludowego“, tygodnik, ukazał się w Lublinie 17 września pod redakcją J. A. Króla. W 1944 r. wydano ogółem 12 numerów tego tygodnika, zajmującego się przede wszystkim zagadnieniami organizacyjnymi ruchu ludowego oraz przebiegiem reformy rolnej.

Znacznie wcześniej, bo już 21 sierpnia, zaczęto wydawać „Wici“, organ Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici“ pod redakcją Mariana Tupalskiego, a od numeru 4 pod kierunkiem Komitetu Redakcyjnego, w którego skład wchodził: Marian Tupalski, J. A. Król oraz Józef Ozga-Michałski. W r. 1944 ukazało się 9 numerów tygodnika, na łamach którego pisali m. in. Hanna Gadzałanka, M. Tupalski, Ludomir Stasiak, Stanisław Ziemak, Anna Kamińska i inni.

10 listopada ukazał się w Lublinie pierwszy numer tygodnika „Walka Młodych“ jako numer 23, stanowiący kontynuację pisma konspiracyjnego. W sześciu wydanych w 1944 r. numerach tygodnika publikowali swoje artykuły m. in. Jerzy Putrament, Stefan Żółkiewski, Helena Jaworska, Leon Pasternak. Pismo redagowane było na wysokim poziomie. Zwracał zwłaszcza uwagę poziom zamieszczanych artykułów z zakresu problematyki kulturalnej¹³.

Również w Lublinie, 1 XI 1944 r., ukazał się jeden numer dwutygodnika „Młodzi idą“ — oficjalnego organu Tymczasowego Komitetu Centralnego OM TUR. Jedyne, wydane w 1944 r. numer pisma zawierał relację ze zlotu młodych TUR-owców odbytego w dniu 8 października oraz krótki artykuł Henryka Raabe, a także utwory poetyckie Adama Ważyka i Antoniego Słonimskiego.

W związku z rozwojem i rozszerzaniem się zakresu funkcjonowania zarówno centralnych, jak i terenowych władz i urzędów powstało

¹² J. Groszkiewicz, *Nasza propaganda*, „Głos Pragi. Jednodniówka dla uczczenia XX rocznicy powstania PPR“, Warszawa 1962, s. 9.

¹³ H. Jaworska, *Pięć lat „Walki Młodych”*, „Walka Młodych”, 1948, nr 9.

w 1944 r. kilka pism urzędowych, a w pierwszym rządzie „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej“, którego pierwszy lubelski numer był datowany 15 sierpnia, a 19-ty, ostatni w 1944 r. — 31 grudnia. 1 grudnia pojawił się „Dziennik Świadczeń Rzeczowych“ wydawany przez Biuro Ekonomiczne przy Prezydium PKWN, zaś 30 grudnia wydano numer 1—4 „Dziennika Urzędowego Resortu Oświaty“. W 1944 r. wyszły drukiem trzy numery „Lubelskiego Dziennika Wojewódzkiego“, przy czym pierwszy był datowany 25 października, oraz jeden numer „Rzeszowskiego Dziennika Wojewódzkiego“ z 12 grudnia.

Do następnej grupy czasopism, które wypadnie omówić w kolejności ukazywania się ich pierwszych numerów, zaliczyć trzeba 15 regionalnych czasopism o charakterze informacyjno-propagandowym. I tak w dniu 3 sierpnia ukazał się w Lublinie pierwszy numer dziennika pt. „Gazeta Lubelska. Niezależny organ demokratyczny“. Dziennik redagował Jan Dąbrowski, wydawała zaś bliżej nie określona Spółdzielnia Wydawnicza. Poza doniesieniami z frontów i wiadomościami politycznymi dziennik posiadał szeroko rozbudowaną kronikę lubelską oraz dział ogłoszeń¹⁴.

Już 9 sierpnia, a więc tydzień po wyzwoleniu, ukazał się codzienny „Biuletyn Informacyjny“ w Rzeszowie, wydawany przez Wydział Informacji i Propagandy Wojewódzkiej Rady Narodowej. Pismo zamieszczało początkowo jedynie artykuły wstępne na tematy aktualne i doniesienia z frontów, zaś od 2 września (nr 20) drukowało też informacje lokalne oraz teksty zarządzeń władz wojewódzkich. Podobny charakter, ograniczony jednak w zasięgu do terenu powiatu, miał organ Powiatowej Rady Narodowej w Tomaszowie Lubelskim pt. „Ziemia Tomaszowska“, którego pierwszy numer nosił datę 17—18 sierpnia. Pismo przestało się ukazywać 24 listopada po wydaniu 16 numerów.

20 sierpnia pojawił się pierwszy numer „Gazety Podlaskiej. Tygodnika społeczno-politycznego“ w Siedlcach. Pismo wydawały Miejska i Powiatowa Rada Narodowa. 22 sierpnia powstały „Wiadomości Otwockie“ pod redakcją Zbigniewa Wielickiego. Ukazywało się to pismo do 22 września, mniej więcej co dwa dni. W zbiorach publicznych nie zachował się ani jeden egzemplarz tej gazetki.

W dniu 6 sierpnia zaczęły się ukazywać białostockie „Wiadomości Radiowe“ drukowane w formie jednostronnie zadrukowanej karty. Dopiero od numeru 33 z 14 września pismo zaczęło publikować poza doniesieniami z frontów także komunikaty o charakterze lokalnym. Jak się zdaje, pismo to uległo na jakiś czas zawieszeniu, bowiem numer 1

¹⁴ J. Dąbrowski, *Pierwsza gazeta*, „Sztandar Ludu” z 7—8 I 1961), nr 6; (o), *Nasza rocznica*, „Gazeta Lubelska” z 12 II 1947, nr 41, oraz S. Ziemiałk, *op. cit.*

z 1945 r. pochodził z 6 marca i nosił podtytuł „Serwis radiowy rozgłośni białostockiej“.

Na terenie wyzwolonej części Warszawy — Pragi 21 września wydano „Biuletyn Informacyjny“ zamieniony następnie w dniu 19 października (nr 20) na „Biuletyn Praski“¹⁵ z zachowaniem ciągłej numeracji. Wydawcą pisma była Komenda m. st. Warszawy, redaktorem zaś Wiktor Borowski¹⁶. Pismo to, przynoszące mieszkańcom Pragi zarówno wiadomości o charakterze ogólniejszym, jak też doniesienia lokalne, stanowiło przedłużenie gazetki IV Dywizji Piechoty im. Jana Kilińskiego.

Prawdopodobnie 1 października zaczęto wydawać „Głos Demokracji. Tygodnik miasta i powiatu przemyskiego“. Wydawcą był Wydział Informacji i Propagandy Powiatowej Rady Narodowej, a w 1944 r. wypuszczono 14 numerów tego pisma, które z dniem 4 III 1945 r. zmieniło tytuł na „Nowe Horyzonty“.

Najprawdopodobniej 8 października powstał w Sandomierzu tygodnik „Wolna Polska. Organ Demokratyczny“ pod redakcją Stefana Rafałowskiego (nazwisko? pseudonim?) wydawany przez kielecką Wojewódzką Radę Narodową. Tygodnik ten po wydaniu 10 numerów zmienił nazwę na „Tygodnik Demokratyczny Ziemia Kielecka“ z uwagi na zbieżność poprzedniego tytułu z nazwą centralnego organu Związku Patriotów Polskich, wydawanego wówczas w Moskwie. Tygodnik o nowej nazwie ukazywał się pod redakcją Zdzisława Wójtowicza. Ostatni numer tego pisma, redagowanego częściowo przy pomocy oficera radzieckiego Stefana Buchtjaka, wydano 20 I 1945 r. Współpracownikami „Ziemi Kieleckiej“ byli m. in. J. Ozga-Michalski, ówczesny wicewojewoda kielecki, i Wincenty Burek¹⁷.

15 października w Warszawie na Pradze zaczął się ukazywać popularny do dziś dziennik „Życie Warszawy. Informacyjne pismo demokratyczne m. st. Warszawy“ pod redakcją Wiktora Borowskiego¹⁸. Dziennik drukowano początkowo w nakładzie 3—4 tys. egzemplarzy w prymitywnej drukarni Braci Albertynów na Grochowie. W tym czasie dziennik spełniał rolę lokalnego pisma informacyjnego, które już w grudniu 1944 r. dysponowało pięcioma oddziałami miejskimi.

Po ukazaniu się 22 lipca pierwszego numeru „Rzeczypospolitej“ Chełm zdobył się na pismo lokalne dopiero 29 października, kiedy to

¹⁵ J. Borowska, *Pierwsza...*, „Trybuna Ludu”, 1959, nr 292, s. 4.

¹⁶ W. Borowski, *A tu jest Warszawa...*, „Życie Warszawy”, 1958, nr 15, s. 5.

¹⁷ Z. Wójtowicz, *Pierwociny prasowe na przyczółku sandomierskim w 1944 r.*, „Prasa Polska”, 1949, nr 4, s. 11—13, i nr 5, s. 7—8, oraz wspomnienia nadesłane do Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX w. PAN.

¹⁸ W. Borowski, *op. cit.*, oraz W. B-ski, *Trzy etapy*, „Życie Warszawy” z 14 X 1945, nr 284.

ukazała się „Ziemia Chełmska. Demokratyczny tygodnik regionalny“. Pismo zajmowało się w przeważającej mierze problematyką lokalną i istniało najprawdopodobniej do końca grudnia 1944 r.

Natomiast w Białymstoku w dniu 3 grudnia zaczęto wydawać dziennik pt. „Jedność Narodowa“, który następnie od 1 I 1945 r. przekształcono na tygodnik, zaś od 3 VII 1945 r. pismo ukazywało się co 3 dni. Wreszcie od grudnia 1944 r. do czerwca 1945 r. Powiatowy Urząd Informacji i Propagandy w Sanoku wydawał nieregularny „Biuletyn Informacyjny“ o charakterze typowo lokalnym.

Poważną rolę zarówno wśród żołnierzy, jak też i wśród ludności cywilnej odgrywała prasa wojskowa, zawierająca wiadomości o charakterze ogólnym, z pewnym jedynie uwzględnieniem specyfiki czytelnika, dla którego w pierwszym rzędzie była przeznaczona. Oczywiście istniały także pisma wojskowe o przeznaczeniu specjalnym, które posiadały ściśle określony krąg odbiorców. Poza tym wiele jednostek wojskowych wydawało swoje gazetki — niżej omówiony zestaw bynajmniej nie pretenduje do wyczerpania wszystkich tytułów z tego zakresu. Należy przypuszczać, sądząc z egzemplarzy zachowanych w Centralnym Archiwum Wojskowym, że nie uda się już skompletować w pełni tych tytułów.

Chronologicznie rzecz biorąc najstarszą gazetą wojskową, której wydawanie kontynuowano po 22 VII 1944 r., była gazeta Armii Polskiej w ZSRR „Zwycięzimy“, powstała we wrześniu 1943 r. Z dniem 8 VIII 1944 r. (nr 156/252) zmieniono podtytuł na „Gazeta 1 Armii Wojska Polskiego“, a od 25 października (nr 222/316) nosiła ona podtytuł „Gazeta Żołnierza“. W lipcu 1944 r. redaktorem „Zwycięzimy“ był Henryk Werner, a w skład redakcji wchodził m. in. Janina Broniewska, Leon Przemski, Artur Sandauer, a także St. J. Lec¹⁹. Od 1945 r. gazeta stała się organem Dowództwa Okręgu Wojskowego — Śląsk.

Na początku 1944 r. zaczęto wydawać gazetę oficerską „Na Zachód“, która pierwotnie pomyślana była jako organ 3 Dywizji Piechoty im. Romualda Traugutta. Gazeta była następnie wydawana na terenie ziem polskich, przy czym zachowały się jedynie numer 14 z 3 IX i numer 120 z 9 IX 1944 r.

1 VI 1944 r. ukazała się gazetka Dywizji im. Jana Kilińskiego pt. „Do boju“, rozpowszechniana co 2—3 dni. Początkowo redagował ją jako pełniący obowiązki redaktora Jan Urban. Gazetka wydawana była następnie w Warszawie na Pradze w połowie września 1944 r.

Od dnia 16 września ukazywał się „Biuletyn Sławy“, pismo nieregularne, drukowane w formie ulotki zawierającej opisy walk frontowych.

¹⁹ A. Jakubiszyn, *Dziennikarze w mundurach*, „Kamena“, 1945, nr 1—3, s. 49—50.

Od 28 września ukazywała się co 2—3 dni gazeta Korpusu Pancernego Wojska Polskiego pt. „Pancerni“ pod redakcją S. Szałackiego. Ostatni zachowany numer tej gazety (41) nosił datę 30 XII 1944 r. Od 1 września wychodziła redagowana przez Mieczysława Karpińskiego gazetka 1 Armii Wojska Polskiego pt. „Ku chwale Ojczyzny“. Zarząd Polityczno-Wychowawczy 1 Armii Wojska Polskiego zaczął także wydawać, począwszy od października 1944 r., „Poradnik dla oficera polit[yczno]-wych[owawczego]“, który redagował M. Fritzhand do stycznia 1945 r. Znany był również z września 1944 r. tygodnik Samodzielnego Specjalnego Batalionu Szturmowego pt.: „Do Boju“; ostatni, 19-ty zachowany numer pisma był datowany 24 XI 1944 r.

Zarząd Polityczno-Wychowawczy 1 Armii Wojska Polskiego wydawał równocześnie, począwszy od października 1944 r., propagandowe pisemko dla żołnierzy podające przykładowe opisy walk pojedynczych żołnierzy i pododdziałów pt. „Ucz się walczyć“ pod redakcją Mieczysława Karpińskiego.

Organem 2 Armii Wojska Polskiego stała się gazeta pt. „Orzeł Biały“, której pierwszy numer ukazał się 17 XI 1944 r. W r. 1945 gazeta została przekształcona w organ Dowództwa Okręgu Wojskowego — Poznań. Wydawano ją co 2—3 dni, natomiast z końcem listopada, w dniach, w których gazeta nie ukazywała się, wydawano w formie ulotki nie numerowaną, lecz jedynie datowaną gazetkę „Orzeł Biały. Ostatnie wiadomości“ w zmniejszonym nakładzie, zawierającą krótkie komunikaty z frontów i informacje dla żołnierzy.

Na terenie Lublina ukazały się w 1944 r. cztery czasopisma o charakterze społeczno-literackim, kulturalnym i satyrycznym. Pierwszym z nich był tygodnik, wydawany w omawianym okresie przeważnie w podwójnych numerach, a więc faktycznie dwutygodnik, pt. „Odrodzenie“, którego pierwszy numer ujrzał światło dzienne w dniu 3 września. Od 12 listopada redaktorem pisma został Karol Kuryluk. „Odrodzenie“ skupiło wokół siebie najlepsze pióra pisarzy, krytyków literackich i publicystów, którzy znaleźli się na terenach wyzwolonych.

We wrześniu pojawił się „Stańczyk. Pismo humorystyczno-satyryczne“. Został on zamknięty z końcem października po wydrukowaniu pięciu numerów, podobno na skutek pomieszczenia satyrycznego wierszyka skierowanego przeciwko Osóbce-Morawskiemu²⁰. Redaktorem i wydawcą „Stańczyka“ był Leon Pasternak, zaś utwory zamieszczali w nim Janusz Minkiewicz, Jan Sztudynger i inni. Spośród rysowników zwracały uwagę nazwiska Jerzego Zaruby, Ignacego Witza, Henryka Tomaszewskiego i K. Baranieckiego.

²⁰ J. Minkiewicz, *Trochę nazwisk*, „Kamena”, 1945, nr 1—3, s. 54—55.

15 października „Czytelnik“ zaczął wydawać tygodnik społeczno-kulturalny pod redakcją J. A. Króla, przeznaczony dla wsi pt. „Wieś“. W r. 1944 ukazało się 6 numerów tego pisma. Poza problematyką kulturalną zamieściło ono cały szereg artykułów na fachowe tematy rolnicze związane z przeprowadzaną reformą rolną.

Pośród pism kulturalnych zwracał uwagę jedyny grudniowy numer miesięcznika pt. „Gontyna“. Było to luksusowe pismo, redagowane i wydawane przez bliżej nie znany „zespół młodych“, zwracające uwagę osobliwą, jak na ówczesne warunki, tematyką i szatą graficzną. Miesięcznik tłoczono w drukarni Powiatowej Rady Narodowej w Zamościu.

W 1944 r. ukazały się cztery pisma dla dzieci i młodzieży; w październiku pojawił się „Promyk. Dwutygodnik dla młodzieży“, wydawany dla celów dydaktycznych przez Wydział Wydawnictw Resortu Oświaty PKWN, oraz „Nasze Pisemko. Miesięcznik dla dzieci młodszych“, wydawane przez spółdzielnię „Świt“, a redagowane przez Komitet przy Wydziale Pedagogicznym Związku Nauczycielstwa Polskiego w Siedlcach. Od października drukowano także w Lublinie ścienny dwutygodnik ilustrowany pod nazwą „Gazetka Szkolna“; do 27 I 1945 r. ukazały się trzy numery tego pisma. Wreszcie w grudniu Resort Oświaty PKWN wypuścił miesięcznik dla dzieci pt. „Promyczek“. Pisma te spełniły poważną rolę w zajęciach szkolnych wobec dotkliwego braku podręczników.

Poza omówionymi już wyżej, na terenach wyzwolonych ukazywały się trzy lub cztery czasopisma poświęcone fachowej problematyce rolniczej oraz zagadnieniom reformy rolnej. I tak od 15 października pojawił się w Lublinie „Zagon Ojczysty“ jako organ Lubelskiej Izby Rolniczej. Dwutygodnik ten wychodził do czerwca 1947 r. i następnie stał się lokalnym organem Związku Samopomocy Chłopskiej.

Od 17 X do 14 XII 1944 r.²¹ ukazywał się w Rzeszowie „Biuletyn Reformy Rolnej“, jako organ wojewódzkiego pełnomocnika PKWN do spraw reformy rolnej. Pismo następnie zmieniło tytuł na „Samopomoc Chłopska“ i stało się organem Zarządu Wojewódzkiego Związku Samopomocy Chłopskiej w Rzeszowie. Ukazywało się ono prawdopodobnie do końca stycznia 1945 r. nakładem Wojewódzkiego Urzędu Prasy i Propagandy.

Prawdopodobnie wydawano także ścienną „Gazetę Wiejską“ jako dodatek do tygodnika „Wieś“, nakładem „Czytelnika“, jednakże nie udało się na podstawie autopsji stwierdzić, czy wiadomość ta odpowiadała rzeczywistości.

Wreszcie w Lublinie 15 października pojawił się pierwszy numer spółdzielczego dwutygodnika „Społem. Organ Związku Spółdzielni Spożyw-

²¹ (Wit), *Tak i nie tak*, „Wiedza i Życie”, 1961, nr 11, s. 660—661.

ców Rzeczypospolitej Polskiej". Redaktorem pisma był Edmund Zalewski, a wydawała go lubelska Delegatura Zarządu Związku Spółdzielni Spożywców. W r. 1944 ukazały się cztery numery dwutygodnika, ostatni numer 4—5 nosił datę 20 grudnia. Pismo omawiało zagadnienia związane z rozwojem spółdzielczości spożywców na terenach wyzwolonych, problemy zaopatrzenia oraz zagadnienia pracy kulturalno-oświatowej w świetlicach spółdzielczych ²².

*

Jak z powyższego pobieżnego przeglądu wynika, w drugiej połowie 1944 roku na terenie wyzwolonej części ziem polskich nastąpił poważny rozwój prasy, przy czym przeważająca większość tytułów to pisma, które istniały kilka i nawet kilkanaście lat. Tylko 11 spośród 56 tytułów można zaliczyć do efemeryd, 8 wychodziło przez cały lub prawie cały okres drugiej połowy 1944 r., 4 ukazywały się do ofensywy styczniowej 1945 r., 6 do połowy 1945 r., a aż 27 wydawano także później.

²² Już podczas druku artykułu natrafiłem na jeszcze jeden nigdzie dotąd nie rejestrowany tytuł, a mianowicie na „Tygodnik Zamojski”, organ Powiatowej Rady Narodowej w Zamościu, wydawany prawdopodobnie od 6 listopada 1944 r. do 25 stycznia 1945 r. pod redakcją Lucjana Mścichowskiego.